

Undersøgelser i
PSYKOLOGI

Charlotte Tieka Jensen
Katrine Quorning

systeme

1. Metode og kritiske overvejelser

Alt, hvad du lærer i psykologiundervisningen, er der forskere, som har undersøgt og analyseret sig frem til. Men psykologisk forskning serverer ikke bare den rene sandhed om menneskets kompleksitet for os. Den kan ikke give det rendyrkede svar på, hvordan mennesket tænker og føler, og hvad der ligger til grund for vores handlinger.

Hvis en undersøgelse eksempelvis kun er blevet udført på midaldrende kvinder i Istanbul, så kan man ikke nødvendigvis generalisere resultatet til gymnasieelever i Danmark. Ligeledes er det ikke sikkert, at 30 gymnasieelevers besvarelse af et spørgeskema om, hvorvidt de er stressede eller ej, kan give os et retvisende billede af, om stress blandt gymnasieelever er et generelt problem. For det første bør vi være kritiske over for, hvordan spørgeskemaet er blevet udarbejdet. Måske gav det kun mulighed for, at eleverne kunne svare ja eller nej. Måske fik de muligheden at svare på en skala fra 1-10, men er de så stressede eller ej, hvis de svarer syv? Og hvad med tidspunktet for undersøgelsen? Er de blevet spurgt lige op til deadline for en stor skriftlig opgave? I så fald vil svarene højst sandsynligt være påvirket af periodens spidsbelastning og elevernes øgede oplevelse af stress.

Der er mange problemer forbundet med at forske inden for psykologi. Det er derfor altid vigtigt at sætte spørgsmålstegn ved, hvordan undersøgelserne er udført, hvor henne, hvornår og under hvilke forhold, og som en dygtig studerende skal du altid være kritisk over for forskningens undersøgelsesmetoder og resultater. Når det så er sagt, så er psykologisk forskning fagets livgivende kilde, der giver os en unik indsigt i menneskets følelser, tanker og handlinger og som hjælper os til at forstå, forudsige og regulere menneskelig adfærd.

I det følgende gennemgås forskellige forskningsmetoder. Derefter kommer vi nærmere ind på fejlkilder og forsøgseffekter, som du generelt skal forholde dig kritisk til, når du læser psykologisk forskning.

1.1 Forskningsmetoder

Kvantitativ og kvalitativ metode

Helt overordnet er det vigtigt at kende forskellen på kvantitative og kvalitative metoder. Man kan sige, at kvantitative metoder undersøger bredt og udtaler sig generelt om et psykologisk fænomen, mens kvalitative metoder går mere i dybden og tager den enkeltes oplevelser med i betragtning. Lad os tage eksemplet fra tidligere og forestille os, at vi skal undersøge stress blandt gymnasieelever.

En kvantitativ tilgang kan være at lave en spørgeskemaundersøgelse, der undersøger 2000 gymnasieelever for stresssymptomer. Forsøgsdeltagerne skal f.eks. vurdere på en skala fra 1-10, i hvor høj grad de lider af koncentrations- og hukommelsesbesvær. En anden, men mere krævende, kvantitativ måde kan være at måle elevernes søvn og kortisolniveau (stresshormon) i blodet. Fælles for de kvantitative metoder er, at resultaterne kan omsættes til tal, der kan sammenlignes og sættes i illustrative grafer. Det giver os dog intet indblik i, hvordan den enkelte elev oplever det at være stresset.

Her kommer de kvalitative metoder ind i billedet. De går i dybden og undersøger det specifikke. I dette tilfælde kunne man eksempelvis foretage et dybdegående interview med en stresset elev og derigennem få et langt mere detaljeret billede af det enkelte individs oplevelse af at være stresset.

Når man laver en undersøgelse, kan man gøre brug af forskellige metoder, såsom at lave en observation, uddele spørgeskemaer, foretage interviews eller sætte rammerne for et eksperiment. Her er det vigtigt at vide, at den metode, som man vælger at bruge, ikke udelukkende er kvantitativ eller kvalitativ. Selvom man vil kunne lave en grov opdeling, så er det måden, man bruger metoden på, som afgør, om den er kvantitativ eller kvalitativ. Lad os se nærmere på forskellige undersøgelsesmetoder og eksempler, der forhåbentligt kan fjerne forvirringen og tydeliggøre forskellene.

Observation

Når man vælger observation som undersøgelsesmetode vil det sige, at man indsamler data ved at observere sammenhænge. Man kunne f.eks. iagttage børns leg i en børnehave. Ser man på, hvor mange gange og hvor længe hhv. piger og drenge leger med biler, så får man kvantitative data: Resultaterne kan omsættes til grafer og tabeller, og kan sige noget generelt om, hvilket køn der leger mest med biler. Fokuserer man derimod på, hvordan en lille udvalgt gruppe børn leger og interagerer med hinanden og tolker på deres adfærd over for hinanden, så er det kvalitative data. Det kan ikke omsættes til tal, men det kan give os et dybere indblik i børns leg og interaktion.

Spørgeskema

Spørgeskemaundersøgelser er en ofte brugt metode. Kvantitative spørgeskemaer gør, at man hurtigt kan indsamle en masse svar ved hjælp af lukkede svarmuligheder (f.eks. ja/nej eller talskalaer). De kvalitative spørgeskemaundersøgelser bruger i stedet åbne spørgsmål med mulighed for at uddybe og detaljere sit svar. Det nuancerer billedet, men giver dog ikke resultater, der direkte kan sammenlignes. Man ser ofte, at spørgeskemaer er en kombination af de to, så forskerne både indsamler et generaliseret billede og nogle nuancerede informationer.

Før du læser videre skal du forestille dig, at du skal lave en spørgeskemaundersøgelse, der ser på unges motionsvaner. Hvad ville du spørge om? Hvad ville du opnå ved at bruge en hhv. kvalitativ eller kvantitativ metode?

Kvantitative spørgsmål kunne her være, hvor ofte den unge dyrker motion og hvor længe. Det kan give os et generelt indblik i unges motionsvaner. En kvalitativ spørgeskemaundersøgelse ville derimod stikke dybere og kunne f.eks. spørge ind til den enkeltes grunde til at dyrke motion og personlige forhold til krop og sundhed.

Interview

Interviewet er en samtale mellem en interviewer og den interviewede. Det kvantitative interview vil ligne en spørgeskemaundersøgelse med lukkede spørgsmål, der giver svar, der kan måles, f.eks. "ryger du?" og "hvor mange cigaretter ryger du dagligt?". Det kvalitative interview derimod bruger åbne spørgsmål, der går i dybden og åbner for den interviewedes specifikke historie. Det følger ikke nødvendigvis en fastlagt struktur, men lader sig i stedet styre af situationen, samtalen og samspillet. På den måde kan svarene sjældent sammenlignes, men de giver et dybdegående billede af den interviewede.

Eksperiment

Eksperimenter undersøger forsøgspersoners reaktion på en bestemt påvirkning. Man kunne for eksempel undersøge, om børn opfører sig mere aggressivt, når de ser voksne udføre vold. Her kunne man lade en gruppe børn se en voksen, der opfører sig aggressivt og derefter vurdere børnenes aggressivitet. For at sikre sig, at forsøgspersonernes reaktion skyldes netop dén påvirkning, bruger man en kontrolgruppe. Denne gruppe udsættes for de samme rammer, men ser ikke den aggressive voksen. Det gør det muligt at sammenligne de to gruppers resultater.

Det er imidlertid meget vigtigt, at eksperimentet ikke forstyrres af andre faktorer, da man så ikke kan afgøre, hvad der er årsag til forsøgspersonernes reaktion. Af den grund foregår mange eksperimenter i lukkede laboratorier, hvor forsøgspersonerne testes enkeltvis. Så kan forskerne styre alle påvirkninger i modsætning til, hvis man er i forsøgspersonernes naturlige omgivelser. Ulempen ved dette er, at det kan være svært at generalisere resultaterne til virkeligheden.

Eksperimenter vil som regel producere kvantitative data, hvor en række forsøgspersoners reaktioner sammenlignes, så man kan måle, hvor mange der handler på denne måde i denne situation.

Oversigt over kvantitative og kvalitative metoder

	Kvantitative metoder	Kvalitative metoder
Data og databehandling	Giver resultater, der kan omsættes til tal og grafer, som forskeren kan sammenligne og analysere statistisk	Giver specifikke, dybdegående og detaljerede svar, der ikke kan måles og vejes, men som forskeren kan fortolke
Metodernes styrke	Giver os viden om det generelle og målbare. Kan kortlægge sammenhænge mellem fænomener	Giver os indsigt i det unikke og det, der ikke kan "sættes på formel"
Forsøgsparticipanter	Mange forsøgsparticipanter	Få forsøgsparticipanter
Typiske undersøgelsesmetoder	Dyreforsøg, spørgeskemaundersøgelser og interviews med lukkede spørgsmål	Casestudier, observationer, spørgeskemaundersøgelser og interviews med åbne spørgsmål

III. 1.1.1 *Overblik over hvordan kvantitative og kvalitative metoder adskiller sig og hvilke undersøgelsesmetoder, man kan bruge til formålet.*

1.2 Forsøgseffekter og fejlkilder

Det er ikke altid lige nemt at undersøge mennesker. Vi gør ikke nødvendigvis, hvad vi siger, eller hvad der bliver sagt. Derimod er vi utroligt bevidste om vores handlinger, og det kan påvirke og skævvride forskningsresultaterne. Det betyder, at der er visse effekter, som vi skal forholde os til, når vi læser om psykologiske undersøgelser eller selv udfører dem.

For at blive klogere på disse effekter, skal vi først et smut tilbage til 1920'ernes USA. Her blev der udført en række ganske interessante forsøg på nogle elektronikfabrikker i den amerikanske by Hawthorne. Firmaet Western Electric's Company var meget optaget af at effektivisere og ønskede derfor at finde en måde at få det maksimale ud af deres fabriksmedarbejdere. Et af forsøgene gik f.eks. ud på at enten øge eller sænke lysstyrken for at finde præcis den lysstyrke, der ville føre til højst produktivitet. Det mærkelige var dog, at uanset hvordan de ændrede lyset, så fandt de en øget produktivitet i både undersøgelses- og kontrolgruppen. Holdet bag forsøgene var godt forvirrede. Hvordan kunne en dårlig belysning give en øget produktivitet? Og hvorfor producerede kontrolgruppen, der ikke havde fået ændret på deres arbejdsforhold, pludselig også mere? Før du læser videre, skal du lige overveje, om du kan finde en god forklaring på det?

Undersøgelseeffekten

Hawthornestudierne blev ikke verdenskendt for at finde frem til den helt rigtige lysstyrke. De er derimod kendt for at have fundet frem til psykologiens sandsynligvis største metodeproblem: Undersøgelseeffekten, også kaldet Hawthorneeffekten. Studierne viste nemlig, at vi mennesker ikke fungerer som maskiner, men at selve det at være med i en undersøgelse påvirker vores adfærd og dermed resultaterne. Prøv selv at forestille dig, hvordan du ville reagere på, at der blev eksperimenteret med arbejdsforholdene på dit job. Bare det at deltage i en undersøgelse gør, at man har en anderledes opmærksomhed på sig selv og derfor ændrer sin adfærd. Du ville sandsynligvis, ligesom arbejderne på Hawthorne-fabrikkerne, skrue lidt op for tempoet og forsøge at vise dig fra din bedste side. Det betyder kort fortalt, at de psykologiske undersøgelser risikerer at måle selvbevidst adfærd frem for den naturlige adfærd, som egentlig er målet med undersøgelsen.

Undersøgelseeffekten gør det altså svært at undersøge naturlig adfærd. En måde at mindske den på er ved at bruge envejsglas, som kun forskerne kan kigge igennem, hvilket flere af undersøgelserne i denne bog også benytter sig af. Af forskellige årsager kan vi dog ikke helt undgå, at forsøgsparticipanterne alligevel ved, at de indgår i et forsøg. Men ved at snyde dem til at tro, at undersøgelsen handler om noget helt andet, kan man aflede deres opmærksomhed, og gøre sig forhåbninger om, at de så vil opføre sig mere naturligt på det område, som bliver undersøgt. Derfor bruger psykologisk forskning ofte dækhistorier. Det kan dog give etiske problemer, hvilket vi ser lidt nærmere på senere.

Selvrapportering

I undersøgelser, hvor forsøgspersonerne selv skal svare på spørgsmål, skal vi være ekstra på vagt. Hvad ville du f.eks. svare på spørgsmålet: Er du klogere end gennemsnittet?

I en internetundersøgelse svarede 78% af de 1200 deltagende danskere ja til det spørgsmål. Disse resultater fortæller os ikke umiddelbart noget om danskeres intelligens, men det illustrerer meget fint problemet med selvrapporteringer: Nemlig at vi ofte har et ubevidst forvrænget billede af, hvad vi selv kan. Vi tror groft sagt, at vi er bedre og dygtigere, end kendsgerningerne viser. Det er måske positivt for vores selvtillid, men det er problematisk for psykologisk forskning. Dertil har vi ofte også en forventning om, hvad vi bør svare samt et ønske om at fremstå positivt, hvilket også kan fordreje resultatet. En måde at overkomme denne fejlkilde på kan f.eks. være at sammenligne forsøgspersonernes selvrapporteringer med deres familie og venners vurderinger.

Pygmalioneffekten

Endelig bør vi stille os kritiske over for databehandlingen og udlægningen af undersøgelsens resultat. Pygmalioneffekten (s. 38) beskriver, hvordan forskerne bag undersøgelserne også bare er mennesker og derfor kan komme til at påvirke resultaterne i en bestemt retning. Deres forventninger til undersøgelsen kan eksempelvis gøre, at de kommer til

at påvirke forsøgspersoner til at svare eller handle på en bestemt måde og/eller fortolke resultaterne i tråd med deres oprindelige antagelse. Vi tillægger som oftest det, der bekræfter vores hypotese, mest værdi. Vi bør altså altid være kritiske over for, hvordan resultaterne er blevet fortolket, da det ikke er utænkeligt, at der kan være flere mulige fortolkninger.

Forskerne kan eksempelvis komme til at farve resultaterne ved deres spørgeteknik, når de formulerer spørgsmål. Spørgsmålene kan være formuleret ledende, så personen føler et pres om at svare på en bestemt måde. Som et eksempel lægger spørgsmålet "Du går da ikke op i at lave lektier, vel?" op til, at man svarer nej, hvilket kan skævvride hele undersøgelsen, fordi man som forsøgsperson muligvis svarer på en måde, man normalt ikke ville have gjort.

Men der er mere at forholde sig til. Lad os sige, at vi ønsker at undersøge unges alkoholvaner. Hvor og hvordan vi gør det, samt hvem der deltager i undersøgelsen, kan nemlig have stor betydning for vores resultater.

III. 1.1.2 Hvordan ville du undersøge unges alkoholvaner?

Repræsentativitet

For at man kan generalisere sine forskningsresultater og sige, at de fortæller os noget om menneskelig adfærd generelt, skal deltagergruppen være repræsentativ. Det betyder, at vores forsøgspersoner skal repræsentere et bredt udsnit af den gruppe, vi ønsker at

undersøge. Optimalt set har man en stor deltagergruppe med forskellig nationalitet, alder, køn, profession osv., men det er desværre enormt ressourcekrævende og generelt svært at finde villige deltagere til. Du ved selv, hvordan du reagerer, når du får en telefoninterviewer i røret. Hvordan tror du, det er, hvis vi taler om en undersøgelse, der strækker sig over flere gange eller måske endda flere år? Her er det meget normalt med et højt frafald undervejs, hvilket desværre også påvirker og skævvrider forskningsresultaterne. Det betyder jo, at man ender med data fra de 25% mest interesserede og pligttopfyldende deltagere, og det repræsenterer ikke den generelle befolkning.

Så hvis vi i en undersøgelse af unges alkoholvaner kun taler med diskoteksgæster, vil undersøgelsen rettere sige noget om alkoholvaner for en bestemt gruppe unge, nemlig dem der går på diskoteker. Vi vil ikke få tal med fra unge, der ikke tager på diskotek.

Undersøgelsesrammer

Rammerne for undersøgelsen er også vigtige. Det er generelt en fordel at udføre undersøgelserne i forsøgsdeltagernes naturlige miljø, da vi ikke nødvendigvis kan overføre forskningsresultater, som er opnået i laboratoriets kunstige rammer til den virkelige verden. I det specifikke eksempel med diskoteksundersøgelsen bør man dog overveje, om svarene påvirkes af diskoteksrammen, og om man mon får sandfærdige svar, hvis de unge er alkoholpåvirkede, mens de svarer. Man kan heller ikke udelukke, at svarene er påvirket af tilstedeværelsen af andre: "Gu' er jeg ej svagdrikker – jeg sætter kryds ved: Drikket en flaske sprut om dagen!" eller "Jeg må hellere svare som de andre for ikke at være udenfor". Konformitet og andre gruppeprocesser kan altså også påvirke og ødelægge undersøgelser.

Man bør også overveje tidspunktet for undersøgelsen. Det er f.eks. sandsynligt, at unges alkoholvaner vil stige voldsomt i perioden lige efter, de har fået studenterhuer på.

Man bruger også begreberne validitet (gyldighed) og reliabilitet (troværdighed) for at vurdere, om en undersøgelse er gyldig og troværdig.

Validitet

Validitet handler om, hvorvidt undersøgelsen reelt set undersøger det, som den har til hensigt. I eksemplet fra før risikerede alkoholundersøgelsen f.eks. at komme til at undersøge, hvordan unges svar påvirkes af tilstedeværelsen af andre frem for at undersøge det oprindelige formål; unges alkoholvaner.

Reliabilitet

Reliabilitet handler om, hvorvidt undersøgelsens resultater er troværdige og generaliserbare. For at vi kan stole på forskningsresultaterne, bør man kunne finde de samme resultater, når man gentager undersøgelsen i andre kulturer og på andre tidspunkter. Selv hvis alkoholundersøgelsen kun gjaldt danske unge, så skulle den altså foretages i flere forskel-

lige ungdomsgrupper og gentages senere, hvis vi vil hævde, at undersøgelsen er troværdig, og at vi rent faktisk kan udtale os om danske unges generelle alkoholvaner.

Alt dette skal du forholde dig til, når du læser psykologiske undersøgelser. Det giver dig redskaberne til at forstå det store benarbejde, der ligger bag solid forskning, og samtidig forbedres din kritiske sans, så du ikke bare tager alt for gode varer.

DETTE BØR DU FORHOLDE DIG KRITISK TIL, NÅR DU ARBEJDER MED PSYKOLOGISK FORSKNING

- **Undersøgelseeffekten:** Forsøgspersonerne påvirkes af at være med i en undersøgelse. De bliver mere selvbevidste og ændrer deres naturlige adfærd.
- **Selvrapportering:** Når forsøgspersoner selv skal svare kan et forvrænget selvbillede eller deres ønske om at fremstå på den bedste måde påvirke resultaterne.
- **Pygmalioneffekten:** Forskerens forventninger til, hvad undersøgelsen vil vise, kan resultere i, at forskeren ubevidst påvirker forsøgsdeltageren i den retning. Forskeren vil ligeledes kunne komme til at tolke resultaterne i lyset af sine forventninger.
- **Repræsentativitet:** Forsøgspersonerne bør repræsentere et tilstrækkeligt bredt udsnit af befolkningen for at undgå, at resultaterne kun gælder for en snæver gruppe og ikke kan generaliseres.
- **Undersøgelserammer:** Undersøgelsens rammer bør være naturlige, da det ellers er svært at generalisere resultaterne til den virkelige verden. Samtidig bør undersøgelsen forgå under kontrollerede forhold, da resultaterne ellers kan være påvirket af andre faktorer.
- **Validitet:** Validitet handler om undersøgelsens gyldighed. Det er det begreb, man bruger, når man vurderer, om undersøgelsen undersøger det, som var formålet.
- **Reliabilitet:** Reliabilitet handler om undersøgelsens troværdighed. Det er det begreb, man bruger, når man vurderer, om undersøgelsens resultater kan findes andre steder eller på andre tidspunkter.